Berichten uit de wereld van het oude kinderboek

Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur

december 2015 no. 85

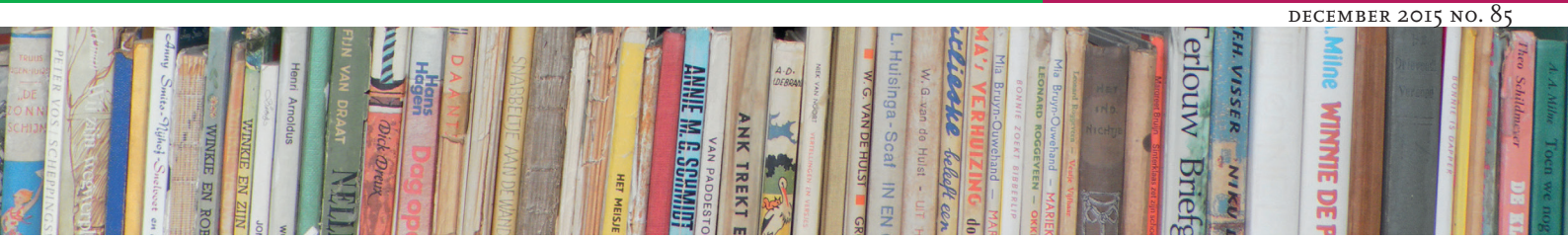

Van het bestuur

Heeft u ook zo genoten van de *nieuwe outfit van* de *Berichten?* De veelkleurigheid en het fraaie papier waarop alles is afgedrukt heeft misschien bij u de vraag opgeroepen: waar doet men dat allemaal van? Ik kan u verklappen dat dit nieuwe jasje ons minder euro's heeft gekost dan de vorige afleveringen in zwart-wit.

Bij het vorige nummer van de *Berichten* moesten wij een In Memoriam voor Theo Gielen bijsluiten. Hij was naast redactielid van de *Berichten* ook actief binnen de Van Veen-kring voor onderzoekers zoals die een tijdlang heeft gefunctioneerd. Verder was hij de initiatiefnemer van het Boekencafé, waar men nieuwe aanwinsten kon showen en nieuwtjes uitwisselen. Wij zullen hem erg missen.

Door het wegvallen van Theo ontstond ook een vacature in de redactie van de *Berichten*. Het bestuur

is blij dat , die aan het begin van de *Berichten* ook al redactielid was en zelfs de vormgeving en productie verzorgde, bereid is gevonden om Jeannette te ondersteunen bij de redactie van onze *Berichten*.

De najaarsstudiedag op 23 oktober in Tilburg was bijzonder geslaagd. Interessante lezingen en een feestelijke uitreiking van de Hieronymus van Alphenprijs aan prof.dr Rita Ghesquière. De jury had daarmee een verrassende, maar tegelijkertijd voor de hand liggende kandidaat aan het bestuur voorgelegd. In het reglement staat immers duidelijk dat het om iemand gaat die zich bezighoudt met Nederlandstalige kinderliteratuur. Als je de imposante lijst van publicaties en activiteiten van Rita Ghesquière bekijkt, dan is deze prijs meer dan verdiend. Ook vanaf deze plaats wil ik haar namens het bestuur nogmaals van harte gelukwensen met deze prijs. Het juryrapport en een verslag van de studiedag vindt u in dit nummer.

Uiteraard is het bestuur al weer druk bezig met het voorbereiden van de voorjaarsstudiedag. Deze zal worden gehouden op 15 april in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, deze keer in samenwerking met de Nederlandse Boekhistorische Vereniging en de Tiele Stichting.

Op 25 september was er een zeer geslaagde excursie naar het Onderwijsmuseum, dat na een vertrek uit Rotterdam (waar we ook vaak te gast waren) een prachtig nieuw onderkomen in Dordrecht heeft gevonden. Een verslag van deze middag is in deze Berichten (en uitgebreider op onze website) te vinden. De volgende excursie is gepland op 11 februari 2016 en de bestemming is dan Atria in Amsterdam. Atria is een kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis en heeft een mooie collectie meisjesboeken.

En natuurlijk krijgt u tegelijk met deze *Berichten* het Nieuwjaarsgeschenk toegestuurd. Veel leesplezier toegewenst!

Voor het nieuwe jaar dat voor ons ligt wens ik onze Stichting en alle Vrienden weer een inspirerend en boeiend jaar toe.

Met een hartelijke groet namens het bestuur,
Jant van der Weg, voorzitter

SGKJ Nieuwsbericht

Op 14 september 2015 verscheen het vijfde nummer van ons digitale Nieuwsbericht, geheel gewijd aan het overlijden van Theo Gielen. Nummer zes verscheen op 19 oktober, met nieuws over een nieuwe redacteur voor de *Berichten* (Toin Duijx), over de tentoonstelling *Aan tafel*, festiviteiten vanwege 150 jaar Alice in Wonderland, postzegels met illustraties uit kinderboeken, gedigitaliseerde kinderboeken bij de KB en centsprenten bij het Prentenkabinet en natuurlijk met diverse kijk- en leestips. Nummer zeven ontving u rond Sinterklaas, uiteraard met nieuwe informatie over de goedheiligman in het kinderboek. Ontvangt u de digitale Nieuwsbrief nog niet, stuur dan een mail naar Margreet van Wijk (zie colofon).

Studiedag in Tilburg

De najaarsstudiedag op vrijdag 23 oktober 2015, een prachtige herfstdag, bij de Universiteit Tilburg trok zo'n veertig SGKJ-Vrienden. Deze studiedag stond in het teken van de publicatie van de nieuwe geschiedenis van de jeugdliteratuur: 'Een land van waan en wijs. Geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur'. De drie redactieleden van het boek verzorgden elk een presentatie: Rita Ghesquière gaf een toelichting op het tot stand komen van het boek, Helma van Lierop besprak de brugfunctie van adolescenten-literatuur en Vanessa Joosen ging in op het genre gezins- en schoolboeken.

Marian Papavoine van de Tilburgse Universiteitsbibliotheek gaf een toelichting op de verwerving van duizend kinderboeken van het echtpaar Buijnsters-Smets.

Een kleine tentoonstelling uit de collectie met kleurige voorbeelden was te bekijken in de universiteitsbibliotheek. Ook was er aandacht voor het jubileumjaar van 'Alice in Wonderland': oud-KB-directeur Bas Savenije, verzamelaar van uitgaven van dit boek, vertelde hoe het verhaal door de jaren heen op verschillende wijzen is geïnterpreteerd en liet zien hoe zich dat manifesteert in de illustraties. Tot slot werd de Hieronymus van Alphenprijs uitgereikt aan Rita Ghesquière. Hieronder samenvattingen van de lezingen en het juryrapport.

Waan en Wijs - de kleine kapitein achterna

In 1989 verscheen *De hele Bibelebontse Berg*, een standaardwerk over de geschiedenis van het Nederlandse jeugdboek dat nieuwe horizonten opende en de kloof met de literaire canon dichtte. Academici die als onderzoeker reeds hun sporen verdiend hadden en veldwerkers die vertrouwd waren met de jeugdliteratuur sloegen de handen in elkaar. Ze behandelden jeugdliteratuur als volwaardige literatuur en maakten komaf met een aantal vastgeroeste voordelen zoals de idee dat er voor Van Alphen niet voor kinderen werd geschreven. Al grasduinend in middeleeuwse en zeventiende-eeuwse geschriften brachten ze heel wat vergeten teksten naar boven.

Maar ondanks de terechte lof, groeide ook het besef dat dit omvangrijke project naast interessante deelstudies een aantal lacunes vertoonde. Een vervolg jeugdliteratuurgeschiedenis zou meer samenhang moeten hebben en een duidelijker theoretische fundering bieden. Vergeten genres, vergeten deelgebieden en nieuwe ontwikkelingen dienden aan bod te komen Aan die verzuchtingen probeerden de initiatiefnemers tegemoet te komen in *Een land van waan en wijs* dat precies vijfentwintig jaar later van de persen rolde.

Bij het bestuderen van literatuur in historisch perspectief wordt vandaag de dag sterk de nadruk gelegd op de dynamiek en op het belang van de sociaalhistorische context. Jeugdliteratuur zit ingebed in en wordt mee bepaald door de pedagogische, filosofische en maatschappelijke context waarin ze ontstaat. Er is niet langer sprake van een constante of algemeen geldende canon. Wat smaakmakers en lezers waarderen is voortdurend in beweging.

Bovendien houden kinderen en volwassenen er dikwijls een verschillende mening op na. Concreet voor de jeugdliteratuur betekent dat een dubbele canon.

Een ruim en niet-normatief begrip van literatuur was een eerste prioriteit. Er moest plaats zijn voor fictie en non-fictie, voor boeken die hoog gewaardeerd worden en bekroond werden door volwassenen, maar ook voor teksten die alleen door kinderen gesmaakt worden. Beeldverhalen en strips, tijdschriften, televisieprogramma's, films en games kregen bewust een plaats naast traditionele tekst- en prentenboeken. Vlaamse en Friese kinderboeken kregen meer aandacht. Om orde aan te brengen in deze chaotische verzameling lag een indeling per genre voor de hand. Op die manier kon de ongelijke ontwikkeling preciezer in kaart gebracht worden. Niet elk genre is altijd even geliefd. Soms zet het sprookje de toon, dan weer zijn de historische roman of het realistisch probleemboek aan zet. In Vlaanderen en Friesland volgt de jeugdliteratuur soms een eigen ontwikkelingspad.

Het kindbeeld, een sleutelbegrip in de hedendaagse studie van de jeugdliteratuur, vormde een tweede aandachtspunt. Al wie schrijft, tekent, boeken uitgeeft of recenseert heeft bewust of onbewust een beeld van 'het kind' voor ogen, dat de boeken kleurt. Filosofische of pedagogische inzichten, maar evenzeer maatschappelijke veranderingen (secularisering, vrouwenemancipatie en seksuele revolutie) spelen daarbij een rol. *Een land van waan en wijs* probeert de wisselende context in kaart te brengen en terug te koppelen naar de verschuivingen die zich aandienen in de jeugdliteratuur.

Ten slotte heeft de nieuwe literatuurgeschiedenis ook oog voor de internationale context. Onze jeugdliteratuur vormt geen eiland, maar ligt op een knooppunt van verbindingen. Pippi Langkous en Harry Potter zijn even geliefd bij Nederlandse en Vlaamse jonge lezers als onze eigen kinderboekenpersonages. Vertalingen hebben dus wel degelijk een impact: ze introduceren nieuwe genres, sturen het beleid van een uitgeverij en beïnvloeden auteurs. Omgekeerd krijgt ook werk van Nederlandse auteurs en illustratoren in het buitenland extra aandacht.

Een geschiedenis - ook *Een land van waan en wijs* - blijft een momentopname in de zich onvermoeibaar voortbewegende tijd. Wellicht zijn sommige auteurs of boeken aan de aandacht ontsnapt, misschien is een aantal lezers het niet eens met de duiding, en straks over tien of vijftien jaar kunnen nieuwe feiten een ander licht werpen op wat er staat. Maar met dit boek reiken de makers een nieuwe landkaart en een kompas aan om de jeugdliteratuur te verkennen. Klaar voor een ontmoeting met veel bekende en minder bekende boeken, schrijvers en illustratoren.

Rita Ghesquière

De adolescentenroman: een grensoverschrijdend genre

Vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw wordt er gediscussieerd over de grens tussen jeugdliteratuur en volwassenenliteratuur. Volgens een aantal deskundigen is het verschil tussen jeugdboeken en boeken voor volwassenen door de literaire emancipatie van de jeugdliteratuur vervaagd of zelfs helemaal verdwenen.

Het genre dat in de grensverkeerdiscussie het meest spraakmakend is, is de adolescentenroman. Die belangstelling is ook logisch, omdat het een genre is dat een levensfase thematiseert waarin een mens zich bevindt tussen jeugd en volwassenheid. De adolescentenroman is bovendien met recht en reden grensoverschrijdend te noemen, omdat het genre zowel in de jeugdliteratuur als de volwassenenliteratuur voorkomt. Vanwege de discussie over de overeenkomsten en verschillen tussen beide vormen van literatuur is de verhouding tussen jeugdliteratuur en volwassenenliteratuur één van de zwaartepunten in *Een land van waan en wijs*.

Het hoofdstuk over de adolescentenroman is voor een deel geschreven door Peter van den Hoven die in 2011 helaas geheel onverwacht overleed. Daarna heb ik in zijn geest aan het hoofdstuk verder gewerkt en ben ik op zoek gegaan naar de overeenkomsten en verschillen tussen adolescentenromans voor jongeren en die voor volwassenen in heden en verleden. Wat zijn de voorgangers van dit genre dat zich pas eind negentiende eeuw ontwikkelde? Wanneer groeiden de jeugdliteratuur en de volwassenenliteratuur uit elkaar en hoe ziet die toenadering van de laatste decennia eruit? Dát er weer sprake is van toenadering is onze stelling geworden aan het begin van 'Zoektochten zonder wegwijzers', het hoofdstuk over de adolescentenroman.

Een belangrijk dwarsverband tussen de jeugdliteraire adolescentenroman en de adolescentenroman voor volwassenen zijn hun gemeenschappelijke wortels. Ze vinden beiden hun voorgangers in de schelmenroman, de robinsonade, de Bildungsroman en de initiatieroman, genres die tot ontwikkeling kwamen in de zestiende tot en met de negentiende eeuw. Het verschil zit in de wijze waarop auteurs deze genres aanpasten aan hun beoogde lezers. Binnen de volwassenenliteratuur waren de protagonisten tot de jaren 1970 hoofdzakelijk mannen, terwijl in de jeugdliteratuur vooral vrouwelijke hoofdpersonages te vinden zijn. Een ander onderscheid betreft de afloop van de verhalen. Binnen het aanbod voor volwassenen zijn romans te vinden waarin het hoofdpersonage weigert te integreren in de maatschappij. In de jeugdliteratuur waren de boeken tot 1970 uitsluitend gericht op harmonie en aanpassing. De belangrijkste verklaring is het romantische kindbeeld dat tot die tijd binnen de jeugdliteratuur overheerste. Deze visie betekende dat men kinderen en jongeren wilde beschermen tegen de donkere kanten van het leven. Gender en levensvisie zijn daarmee lange tijd de twee belangrijkste verschillen tussen adolescentenromans voor jongeren en die voor een volwassen publiek. Deze verschillen maken dat het genre zich binnen de jeugdliteratuur en volwassenenliteratuur tot 1970 langs twee sporen ontwikkelde. Binnen de jeugdliteratuur valt de adolescentenroman tot die tijd min of meer samen met de burgerlijke meisjesroman, terwijl de adolescentenroman voor volwassenen in de twintigste eeuw anti-burgerlijk en controversieel was, vooral ook op het punt van de seksualiteit.

Na de Tweede Wereldoorlog groeide een generatie op die vraagtekens zette bij een toekomst die van oudsher met optimisme, idealisme en vertrouwen tegemoet gezien kon worden. Jongeren verlaten de gebaande wegen naar een burgerlijke volwassenheid en slaan een eigen richting in. Dit veranderende beeld van de adolescent manifesteert zich het eerst in de literatuur voor volwassenen, bijvoorbeeld in *De avonden* (1947) van Gerard Reve, maar vanaf de jaren zeventig ook in de jeugdliteratuur. Een sleutelrol daarbij was weggelegd voor Miep Diekmann.

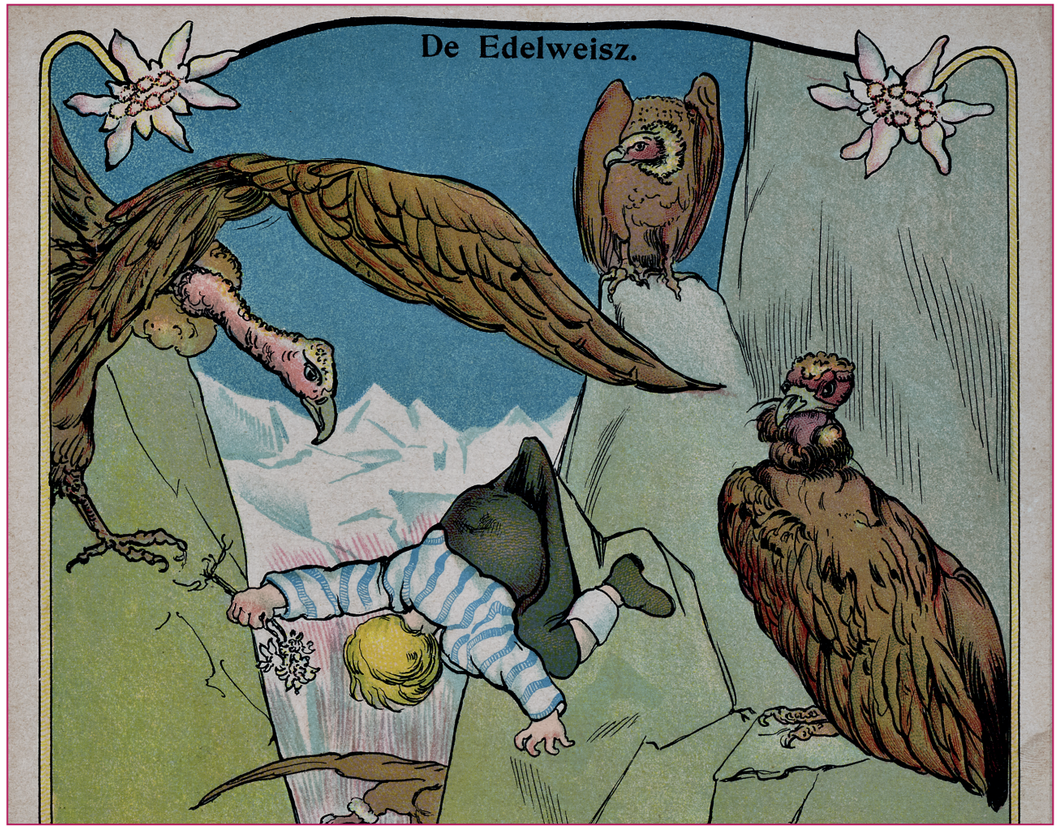

Deze inhoudelijke verandering van de adolescentenroman voor jongeren werd in de jaren tachtig gevolgd door een vormelijke emancipatie. Het belangrijkste gevolg was dat volwassenenliteratuur en jeugdliteratuur weer naar elkaar toegroeiden. In beide vormen van literatuur zijn adolescentenromans vandaag de dag zoektochten zonder wegwijzers naar een eigen identiteit. Het zijn gelaagde verhalen die laten zien hoe belangrijk het is om in het leven op eigen kompas te kunnen varen en die duidelijk maken dat je soms risico's moet nemen om echt te leven. Zoals ook Ward, één van de hoofdpersonages uit *Allemaal willen we de hemel* (2008) van Els Beerten, het verwoordt tegenover zijn vriend Jef:

'Laat anderen je niet meer vertellen wat je moet met je leven. Geloof niet in grote woorden, Jef. En riskeer af en toe iets. Als je niks riskeert, leef je niet. Wie niks riskeert, gaat nog sneller dood. Zorg dat je niet te snel doodgaat, Jef.' (p. 492)

Helma van Lierop-Debrauwer

Van de grote naar de kleine wereld: gezinsboeken en schoolverhalen.

In *Een land van waan en wijs* worden gezinsverhalen en schoolverhalen samen behandeld. De logica achter die keuze is dat kinderen met dit soort boeken stap voor stap de wereld verkennen – de boeken voor peuters en kleuters blijven nog dichtbij huis, maar stilaan breidt de omgeving van de kinderen en de boeken zich uit naar school, dorp, stad, maatschappij en uiteindelijk de hele wereld. Telkens opnieuw leren kinderen complexere kennis en omgangsvormen. Uit de geschiedenis van de jeugdliteratuur blijkt dat generatieconflicten daarbij veelvuldig voorkomen. Hierin is een opvallende verschuiving merkbaar. In de achttiende eeuw, bijvoorbeeld in *The Purple Jar* van Maria Edgeworth

trekken de kinderen vaak aan het kortste eind bij meningsverschillen. Het zevenjarige meisje Rosamund luistert niet naar de goede raad van haar moeder en laat zich verleiden door een donkerrode vaas in plaats van nieuwe schoenen te kopen. Achteraf heeft ze daar spijt van. De moeder volgt de raad van Jean-Jacques Rousseau om kinderen zelf ervaringen te laten opdoen en vormt zo een rolmodel voor ouders die *The Parents' Assistant* van Edgeworth ter hand nemen. Spoelen we door naar het eind van de twintigste eeuw, dan zien we opnieuw veel generatieconflicten in de jeugdliteratuur. Dit keer kiezen de boeken echter vaak de kant van de kinderen. Zo vraagt *Het zakmes* van Sjoerd Kuyper begrip voor het gemis van Joost, die zijn werkende mama vaak moet missen. Zij gaat vaak op tournee als operazangeres en dan ziet Joost haar vaker op video dan in het echt. Dergelijke boeken getuigen echter ook van een nieuw gezinsbeeld, waarin vaders meer

Het Geweer.

betrokken zijn bij de opvoeding van de kinderen en de kinderen competent en zelfredzaam worden. Tegelijkertijd geven hedendaagse gezinsboeken ook inzicht in de twijfels en problemen van volwassenen. In *Er zit muziek in de lucht* van Mireillie Cottenjé bijvoorbeeld, praat een moeder openlijk met haar veertienjarige dochter over een ongewenste zwangerschap en een mogelijke abortus.

In schoolverhalen zien we een ontwikkeling die parallel loopt aan de evolutie van het autoritaire naar het democratische gezin uit de gezinsboeken vanaf de jaren zestig. Hier maken de autoritaire leerkracht, de lijfstraffen en de nadruk op kennis plaats voor leerkrachten die meer tussen de kinderen staan, vaardigheden belangrijker vinden dan kennis en die een overlegmodel hanteren. *Die rotschool met die fijne klas* van Jacques Vriens is daar een mooi voorbeeld van: het boek voert twee types leerkrachten op en vraagt begrip voor de meester die de kinderen vrijheid en medezeggenschap wil geven zonder zijn autoriteit te verliezen. Niet alleen kinderen, maar ook volwassenen kunnen uit deze boeken een les leren. Ze bieden immers rolmodellen en wijzen op de voor- en nadelen van een bepaalde pedagogische aanpak.

Vanessa Joosen

De collectie Buijnsters-Smets

Op 19 februari 2014 verwierf de universiteitsbibliotheek van Tilburg een prachtige collectie kinderboeken van het echtpaar Buijnsters-Smets. Het gaat om een verzameling van circa duizend titels met een kleine honderd titels uit de achttiende eeuw. De nadruk van de verzameling ligt op de negentiende en begin twintigste eeuw. De collectie is van belang voor de bij de Faculteit Geesteswetenschappen gevestigde leerstoel Jeugdliteratuur, die bekleed wordt door prof.dr. Helma van Lierop-Debrauwer.

De collectie is mede gebruikt om de boeken *Lust en Leering* en de *Bibliografie van Nederlandse school- en kinderboeken 1700-1800* te schrijven. Het echtpaar Buijnsters-Smets heeft de titel *Lust en leering* voor hun overzichtsboek van Nederlandse kinder- en jeugdboeken uit de negentiende eeuw goed gekozen. De boekjes uit de collectie zijn met hun beeldmateriaal en verzorgde uiterlijk inderdaad een lust voor het oog. Als u ziet wat een zorg er besteed is aan de didactische kwaliteit van het materiaal, de prachtige afbeeldingen of fantasievolle boekbanden, beweegbare banden, pop-ups, dan is duidelijk dat men hoog inzette op de kwaliteit van het leren van kinderen. Kinderopvoeding werd heel serieus, met liefde en zorg uitgewerkt in deze boekjes.

Het beheer van de Oude en Bijzondere Collecties van de Tilburgse Universiteitsbibliotheek, bijvoorbeeld de Theologische Collectie en nu de Kinderboekencollectie, is ondergebracht bij de Brabant-Collectie. In de raadpleegruimte op niveau 0 zijn de kinderboeken op aanvraag in te zien. De titels zijn te vinden in het Centraal Bestand Kinderboeken: in de catalogus zoeken op signatuur "KBSK" levert de titels van de collectie Buijnsters-Smets op.

Een zeventigtal 20ste eeuwse kinderboeken van hun onlangs overleden dochter, Simone Buijnsters, is aan de Tilburgse Universiteitsbibliotheek geschonken.

Marian Papavoine, collectiespecialist, Geesteswetenschappen en Theologie Tilburg University

Alice in Wonderland: 150 jaar en springlevend

Lewis Carroll was het pseudoniem van Charles Lutwidge Dodgson die leefde van 1832 tot 1898. In zijn jonge jaren ontplooide Charles zich tot de *family entertainer*; hij redigeerde onder meer een *family magazine*. Voor zijn studie ging hij naar Christ Church College in Oxford waar hij zich een positie verwierf als docent wiskunde en fellow en de rest van zijn leven bleef. Gedurende een groot deel van zijn leven onderhield hij vriendschap met kinderen. In 1856 leerde hij Alice Liddell en haar twee zusjes kennen. Tijdens een boottochtje in 1862 vertelde Charles hen het verhaal over het meisje Alice dat onder de grond allerlei avonturen beleeft. In 1865 besloot hij het verhaal onder het pseudoniem Lewis Carroll te laten uitgeven met illustraties van John Tenniel.

In essentie is *Alice in Wonderland* een verhaal over de ervaringen van een kind dat opgroeit in een omgeving met volwassenen die vaak wreed en meedogenloos is. Een aantal aspecten maakt het verhaal bijzonder. Het gaat over identiteit in een onbegrijpelijke wereld, waarin zelfs de essentie van plaats en tijd ter discussie staan. Alice moet zich daarin zien te redden en geleidelijk geeft ze het op om op haar opvoeding te vertrouwen. Lewis Carroll wilde kinderen leren dat ze niet moeten vertrouwen op conven-

ties en ideologieën, maar zelf moeten denken. Een andere bijzonderheid is het gebruik van taal. De bewoners van Wonderland houden zich duidelijk niet aan de gebruikelijke conversatieregels. Carroll speelt constant met woorden en hun betekenis en dat levert komische misverstanden op. Zo maakt hij duidelijk dat mensen niet kunnen communiceren zonder gemeenschappelijke afspraken over de taal.

Carroll zelf heeft desgevraagd altijd geweigerd de betekenis van zijn boeken toe te lichten; hij liet dat aan de lezer over. Dat maakt de vraag des te interessanter welke betekenissen lezers er aan hebben gegeven. Tijdens Carrolls leven was er veel waardering voor *Alice in Wonderland*. De populariteit was vooral te danken aan de nonsens in het boek en het plezier dat men daaraan beleefde. Met betrekking tot de kinderliteratuur van die tijd brak Carroll met een traditie door kinderen te behandelen als zijn gelijken. Later werd de beoordeling van het werk veelal gekoppeld aan de fascinatie voor de persoon Lewis Carroll en in het bijzonder zijn relatie tot Alice. Diverse biografen hebben gesuggereerd dat hij seksuele verlangens naar kinderen had, mede omdat hij naaktfoto's van kinderen maakte. Met name na een Freudiaanse analyse uit 1933 nam de twijfel over zijn reputatie toe en ontstonden er duis-

tere interpretaties van *Alice in Wonderland,* soms met suggesties van kindermisbruik en ook drugsgebruik. Voor beide suggesties is echter geen enkele feitelijke aanwijzing gevonden.

Alice in Wonderland is in meer dan 170 talen vertaald. De meeste uitgaven bevatten de integrale tekst, maar ook daar kan een interpretatie aan worden meegegeven, in een inleiding of in de vorm van illustraties. Carroll heeft zelf nauwelijks beschrijvingen gegeven van het uiterlijk van de figuren in Wonderland, maar hij heeft zich wel indringend bemoeid met de tekeningen van Tenniel. Bij latere tekenaars zien we de nodige gemeenschappelijke elementen die zijn terug te voeren op Tenniel. We zien verschillende interpretaties van Wonderland: een sprookjesland, een pretpark, een nachtmerrieachtige sfeer en een surrealistische verbeelding. Bij de illustraties van Alice zien we ook een veelheid aan interpretaties: een onbeschreven blad zonder duidelijke invulling van het karakter, een enigszins dom kind, een braaf meisje, een meisje vol verbazing, en een parmantige tiener vol zelfvertrouwen. Bij alle varianten herkennen we vaak een typische Alice: golvend blond haar met een haarband, kousen, zwarte schoenen, een getailleerde blauwe jurk met een wit schort.

In het algemeen valt de laatste jaren in het bijzonder op dat Alice en Wonderland steeds vaker eigentijds weergegeven; steeds vaker een nachtmerrie-achtige sfeer wordt aangetroffen en het aantal illustraties met volwassenen als doelgroep toeneemt.

Bas Savenije

Juryrapport Hieronymus van Alphen prijs 2015 voor Rita Ghesquière

Sinds 2000 is de Hieronymus van Alphenprijs elf keer uitgereikt, zes keer aan een man, vier keer aan een vrouw en een keer aan een echtpaar. De verdeling tussen mannelijke en vrouwelijke gelauwerden, ook al hebben de mannen een kleine meerderheid, is niet echt opvallend en sluit aan bij de hedendaagse maatschappelijke verhoudingen. Wat echter wel opvallend aan de lijst van gelauwerden is dat zij allemaal afkomstig zijn uit Nederland. Op het eerste gezicht is dit misschien ook weer niet zo bijzonder, want de Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur is een Nederlandse stichting, afkomstig uit een Nederlands platform. Maar als je er wat langer over nadenkt, en dat heeft deze jury gedaan, is het toch vreemd. De prijs is, en dat is te lezen in de folder van de stichting, ingesteld voor het eren van diegenen met bijzondere verdiensten op het gebied van onderzoek, voorlichting, publicaties of het beheer van collecties met betrekking tot de geschiedenis van de Nederlandstalige kinder- en jeugdliteratuur. Er kan dus geen misverstand over bestaan dat het gaat om Nederlandstalige en niet om Nederlandse jeugdliteratuur! Welbewust is destijds door het bestuur voor deze omschrijving gekozen om ook de Friese en de Vlaamse jeugdliteratuur erbij te betrekken. De vraag is dan gerechtvaardigd of er bij de mensen die met de Hieronymus van Alphenprijs geëerd kunnen worden geen Vlamingen zijn die zich bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt op de genoemde terreinen? U zult begrijpen dat dit voor

de jury een retorische vraag was. Natuurlijk zijn die er! Bij het juryberaad voor de Hieronymus van Alphenprijs 2015 is dan ook nadrukkelijk over de Nederlandse grenzen heen gekeken. Verschillende kandidaten zijn de revue gepasseerd, Nederlanders en Vlamingen, maar uiteindelijk heeft de jury een Vlaming voorgedragen aan het bestuur. En de jury is zeer verheugd dat het bestuur enthousiast op de voordracht heeft gereageerd, en wat nog belangrijker is, met de voordracht heeft ingestemd. De winnaar of liever gezegd de winnares van de Hieronymus van Alphenprijs 2015 is een Vlaamse die op een breed terrein van het onderzoek van de Nederlandstalige kinder- en jeugdliteratuur in het algemeen, en ook specifiek op het gebied van de geschiedenis daarvan haar sporen heeft verdiend.

De laureaat heeft in Vlaanderen de basis gelegd voor het academisch onderzoek naar de jeugdliteratuur, zowel die uit Nederland en Vlaanderen als uit andere landen. Als hoogleraar literatuurwetenschap in Leuven gaf zij, want zij is al enkele jaren met emeritaat, vanaf 1980 colleges over jeugdliteratuur en dat was in die tijd nog niet echt heel gebruikelijk binnen de universiteiten. Daarmee droeg ze in belangrijke mate bij aan de emancipatie van het onderzoek naar de Nederlandstalige jeugdliteratuur. In een interview met Karin Woets in *Literatuur zonder leeftijd* ter gelegenheid van haar afscheid als hoogleraar aan de universiteit Leuven, zei zij: 'De jeugdliteratuur zat hier wel echt achter de keukendeur'. Dankzij haar onderhoudende colleges werd de ene na de andere lichting studenten geënthousiasmeerd om onderzoek te doen op het gebied van de kinder- en jeugdliteratuur. Het onderzoek naar de jeugdliteratuur in Vlaanderen heeft zich daardoor breed kunnen ontwikkelen. Echter, zeker niet alleen in Vlaanderen, want zij was door haar publicaties ook een grote stimulans voor mensen aan de Nederlandse universiteiten.

Talrijk zijn haar publicaties over jeugdliteratuur. Bij elkaar geven ze blijk van haar brede en veelzijdige deskundigheid op dit terrein. Of het nu gaat om het benaderen van kinder- en jeugdboeken vanuit een receptietheoretische invalshoek, of over het recenseren ervan, de verhouding jeugdliteratuur – volwassenenliteratuur, leesbevordering, uitgeverijgeschiedenis, filosofische aspecten van jeugdliteratuur, jeugdliteratuurhistorische thema's – de laureaat heeft er haar licht over laten schijnen. Geen onderzoeker of docent jeugdliteratuur kan om haar publicaties heen. *Het verschijnsel jeugdliteratuur* kan inmiddels een standaardwerk genoemd worden. Hierin wordt op wetenschappelijke wijze het communicatieproces tussen auteur en lezer van jeugdli-

teratuur verhelderd. In 2000 verscheen de zevende druk van het boek, onder de titel *Jeugdliteratuur in perspectief,* een titel die de veelzijdigheid aan onderwerpen die in het boek aan de orde komen, nog meer recht doet. Een meer historische studie is *Van Nicolaas van Myra tot sinterklaas,* over de veelheid aan teksten die de Goedheiligman tot onderwerp hebben. Dan is er *Uit de schaduw : De geschiedenis van de jeugdliteratuur in Vlaanderen van 1830 tot heden,* dat de laureaat samen met Jan van Coilllie samenstelde. Het kloeke boek geeft een gedegen historisch overzicht van de Vlaamse jeugdliteratuur en dat was tot het verschijnen van dat boek nog nooit goed in kaart gebracht. Op het gebied van uitgeverijgeschiedenis kan de studie *Averbode, een uitgever apart* (2002) worden genoemd waaraan zij een belangrijke bijdrage leverde. En als laatste wapenfeit noemen we de vorig jaar verschenen geschiedenis van de Nederlandstalige kinder- en jeugdliteratuur, *Een land van waan en wijs,* dat zij samen met Helma van Lierop-Debrauwer en Vanessa Joosen mogelijk heeft gemaakt en waaraan zij ook meerdere hoofd-

stukken heeft bijgedragen. Kortom, een veelheid aan activiteiten en indrukwekkende publicaties om het onderzoek naar de kinder- en jeugdliteratuur te verdiepen en te verbreden, te stimuleren en onder de aandacht te brengen.

Dit veelzijdige werk vraagt om waardering. Bij haar afscheid als hoogleraar in Leuven werd een vriendenboek met de mooie titel *Eeuwige jeugd* gepubliceerd, een vriendenboek waarin een groot aantal onderzoekers, auteurs, uitgevers en recensenten een bijdrage over een favoriet jeugdboek leverde. Deze bijdragen laten nog eens zien welk een grote invloed de laureaat op generaties jeugdliteratuuronderzoekers en -schrijvers heeft gehad. Wij willen deze hulde graag uitbreiden met een prijs. En we zijn ervan overtuigd dat iedereen in de zaal nu wel weet dat de Hieronymus van Alphenprijs 2015 alleen maar kan gaan naar prof.dr Rita Ghesquière.

De jury: Toin Duijx, Sanne Parlevliet en Janneke van der Veer

Excursie naar het Onderwijsmuseum in Dordrecht

Het nieuwe Onderwijsmuseum is gevestigd in het bijzonder mooie gebouw 'De Holland' in Dordrecht. We kwamen binnen in een mooie, grote, lichte en zonnige hal, waarin de schoolagenda's als vogels in de lucht hangen en daaromheen zijn de vitrines opgesteld met daarboven de schoolplaten. Tijs van Ruiten, directeur van het museum, vertelde ons, hoe het nieuwe Onderwijsmuseum hier tot stand gekomen is, toen Rotterdam het oude gebouw voor een ander doel wilde gebruiken. Hoewel de gemeente Dordrecht dacht aan een pand in de binnenstad, had Tijs zijn oog laten vallen op dit gebouw 'De Holland', in 1939 gebouwd door architect Sybold van Ravesteyn, voor de verzekeringsmaatschappij 'De Holland van 1859'. De gemeente heeft het gebouw eind 2011 teruggekocht van Albert Heijn en daarna begon de verbouwing. In juli 2015 is het gebouw officieel geopend. De heldere, open structuur bood veel mogelijkheden voor een nieuwe opstelling. Overal in Nederland heeft het museum geholpen, om klaslokalen in te richten, maar voor het Onderwijsmuseum is een andere opzet gekozen. Het museum wil het onderwijs in de

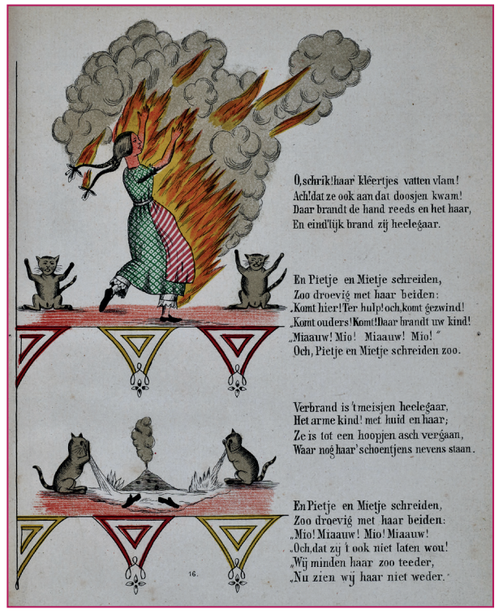

volle breedte laten zien, dus niet alleen het basisonderwijs, maar ook het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs moeten een plaats krijgen in de opstelling. Daarbij krijgt ook de jeugd- en jongeren cultuur aandacht. Zoals we tijdens de rondleiding gezien hebben, mogen de bezoekers een aantal voorwerpen aanraken. Dat is mogelijk omdat het museum veel objecten dubbel heeft. Op deze manier wil het museum ook de groep tussen 15 en 35 jaar naar het museum halen. Met de tentoonstelling van schoolagenda's is dat goed gelukt. Bijzonder is de samenwerking met het Da Vinci College, een grote middelbare beroepsopleiding in Gouda. Enkele leerlingen lopen er stage en elke dinsdag gaan studenten van uiteenlopende opleidingen hier praktijkervaring opdoen.

Na een boeiende inleiding kregen we in twee groepen een enthousiaste rondleiding van Tijs van Ruiten en Jacques Dane. We gingen langs de vaste collecte 'Over vroeger, voor later, van nu', ingedeeld in thema's, zoals de basisvakken lezen, schrijven en rekenen, daarnaast fröbelen en toetsen, maar ook de wetgeving. In die laatste vitrine liggen o.a. de briefjes van ouders met een uitleg waarom hun kinderen niet naar school konden komen. Elke bezoeker kan zo de methodes en materialen uit zijn of haar eigen schooltijd hier bekijken en dat leidt altijd tot interessante gesprekken. In de vaste opstelling beneden 'Mooi voor het onderwijs" zijn de unica te bewonderen, speciaal voor het onderwijs gemaakte voorwerpen en opstellingen. Op eigen gelegenheid bekeken we de veel besproken tentoonstelling van schoolagenda's 'Grow Up'. We hebben deze middag een boeiend en verrassend beeld van het onderwijs gekregen in het prachtige gebouw in Dordrecht.

Margreet van Wijk-Sluyterman

Besprekingen van Nederlandse vakliteratuur

Schuitje varen, theetje drinken, gaan wij naar de Overtoom

We zingen ze zo vaak, oude kinderrijmpjes, maar beseffen zelden waarover we eigenlijk zingen. Veel teksten zijn tegenwoordig niet meer goed te begrijpen. Anne de Vries ging op zoek naar de oorsprong en betekenis van vaak eeuwenoude rijmpjes en doet verrassende ontdekkingen.

Iedereen kent 'Schuitje varen, theetje drinken', maar ik denk dat niemand weet dat het liedje vroeger eindigde met de vraag 'Meisje, kun je wel jokken?'. Jokken had toen een andere betekenis als tegenwoordig. Jokken was 'grapjes maken', 'dartelen, spelen, stoeien', waarbij stoeien een seksuele associatie heeft, stoeien tussen man en vrouw. Later werd het een eufemisme voor 'liegen' en werd de laatste zin veranderd in 'Kindje mag niet jokken.' Dit liedje was dan ook oorspronkelijk niet bedoeld voor kleine kinderen. Een boottochtje naar de Overtoom was destijds een geliefd uitstapje voor de opgeschoten jeugd. En daar schijnt aardig 'gestoeid' te zijn.

Dit is slechts één van de vele voorbeelden die Anne de Vries in *Meisje, kun je wel jokken? Achtergronden en betekenis van de Nederlandse kinderrijmen naar voren brengt*. En soms leren we in die voorbeelden ook iets over de auteur zelf. In 'Sinterklaasje, bonne, bonne, bonne' stond in de 'negentiende eeuw nog de zin 'geef ons wat te muizen'. 'Muizen' betekende toen 'iets lekkers peuzelen', maar die betekenis is helemaal verloren gegaan. De zin werd veranderd in 'dan grabblen we als de muizen', waarbij het ritme goed gehandhaafd bleef. Maar Anne de Vries zong vroeger 'we zullen grabblen als katten en muizen' en hij geeft nu aan dat dat niet echt een verbetering van de tekst is 'want katten en muizen grabbelen niet.'

Mondelinge overdracht

De kinderrijmen zijn eeuwenlang mondeling overgedragen en pas in de negentiende eeuw schriftelijk vastgelegd door verzamelaars. En dat verklaart ook dat er van bepaalde rijmen zoveel varianten bestaan. Vaak geografisch bepaald, maar ook door de tijd zijn de rijmen veranderd. In 1893 publiceerde G.J. Boekenoogen een artikel over de ontstaansgeschiedenis van verschillende kinderrijmen in het gezaghebbende tijdschrift *De Gids*. Er is daarna, volgens de auteur, geen echte onderzoekstraditie op dit gebied ontstaan, ofschoon er wel enkele losse publicaties zijn verschenen. Anne de Vries wil in deze leemte voorzien en ook eens goed kijken naar verklaringen die door anderen in boeken en artikelen zijn gegeven.

Een zoektocht

De auteur heeft jarenlang mogelijke verklaringen voor de betekenis en ontstaansgeschiedenis van kin-

derrijmen verzameld en deze kritisch tegen het licht gehouden. Hij beschrijft allerlei genres, van wiegelied tot telliedjes, en hij laat zijn licht schijnen over de thema's die in kinderrijmen aan bod komen. Hij doet dit aan de hand van veel voorbeelden. Wie was Berend Botje en waarom ging hij naar Amerika? En waar gingen die witte en zwarte zwanen (in vroegere edities 'kroene zwanen, witte zwanen' of 'Groene granen, spitse spanen') naar toe. Was het Engeland of Engelland? Volgens de auteur zijn eerdere verklaringen soms uit de duim gezogen en daarna een eigen leven gaan leiden. Zoals we gewend zijn geeft Anne de Vries altijd heel gedetailleerd een bron aan waarop hij een bevinding baseert. Hij laat ook duidelijk zien dat andere onderzoekers daar veel minder secuur in waren. En vaak doet hij verrassende ontdekkingen, die voor de lezer een lust zijn om

te lezen. Zo werden rijmpjes bijvoorbeeld aangepast aan de politieke situatie zoals in het telrijmpje: 'Pief, paf, poef / Hitler is een boef, / Goering is een zwijn, / jij moet hem zijn.'

Opzet van het boek

Ik had graag een andere volgorde van de hoofdstukken gezien en de laatste vier meer theoretische hoofdstukken aan het begin en daarna de uitwerking daarvan in thema's en genres. Ook had ik graag gezien dat hij bepaalde hoofdstukken (over dus thema's of genres) had samengevoegd. De lengte van de hoofdstukken is nu erg ongelijk en soms lijkt het alsof er geen duidelijk doordachte volgorde in de hoofdstukken zit en deze enigszins willekeurig is. De auteur spreekt bij die theoretische hoofdstukken aan het slot van het boek van 'een bescheiden voorschot' op een geschiedenis van de kinderpoëzie. Betekent dit dat we over enkele jaren deze geschiedenis van zijn hand kunnen verwachten? Er is genoeg materiaal beschikbaar (want ik denk dat Anne de Vries thuis nog erg veel systeemkaartjes met aantekeningen heeft die niet allemaal in dit boek al terecht gekomen zijn), maar ik denk dat er ook nog genoeg uit te zoeken is. En dan vooral met betrekking tot de theoretische basis van zo'n geschiedenis ingebed in de maatschappelijke, pedagogische context, die in deze bundel toch in mijn ogen nog niet voldoende aandacht krijgt. Maar ondanks deze kanttekeningen is Anne de Vries geslaagd in zijn opzet om betekenis en herkomst van rijmpjes en liedjes onder de aandacht te brengen. Een gedegen notenapparaat, bibliografie en register maken dit boek tot een heel handig naslagwerk.

450 rijmen

En wie nog niet genoeg heeft aan alle voorbeelden die Anne de Vries geeft, kan terecht in *Mijn moeder heeft de pee aan mij*, een bundel van 450 kinderrijmen die hij verzamelde uit Nederlandse en Vlaamse bronnen. De auteur ziet deze bundel als een aanvulling op zijn in 2000 bij Querido verschenen bloemlezing *Van Alphen tot Zonderland; de Nederlandse kinderpoëzie van alle tijden*, waarin de volkskinderrijmen toen niet zijn opgenomen. Voor de samenstelling van de bundel heeft Anne de Vries gebruikgemaakt van zeventig Nederlandse en Vlaamse bronnen. Naar volledigheid is niet gestreefd, wat mij ook een onbegonnen opdracht lijkt. Veel rijmpjes uit *Meisje, kun je wel jokken?* hebben in deze bundel ook een plaats gekregen, maar natuurlijk nog veel meer door de auteur verzamelde rijmpjes. De veelheid aan rijmpjes is ondergebracht in enkele hoofdcategorieën, zoals 'Bakerrijmen en -liedjes', 'De kinderwereld', 'De grote wereld' en 'Speelrijmen en -liedjes' met daarbinnen dan weer een gedetailleerde (misschien iets te gedetailleerde) onderverdeling. Binnen rijmpjes of liedjes wordt soms bij een woord verwezen met een ° naar een lijst achterin het boek: 'Woordverklaring'. Een uitgebreide bronnenlijst en een index op de beginregel maakt het mogelijk snel een bekend rijmpje of lied op te zoeken. De bundel is niet specifiek voor kinderen bedoeld, maar voor volwassenen die op zoek gaan naar meer rijmpjes en liedjes. En uiteraard is er geen bezwaar als die uiteindelijk dan toch gedeclameerd of gezongen worden voor de (klein) kinderen.

Anne de Vries. *Meisje, kun je wel jokken? Achtergrond en betekenis van de Nederlandse kinderrijmen*. - Amsterdam University Press, 2015.

Anne de Vries. *Mijn moeder heeft de pee aan mij; Nederlandse kinderrijmen uit Noord en Zuid*. - Amsterdam University Press, 2015.

Toin Duijx

Drie maal F. Harmsen van Beek

'Stoeten ritseldingen' zijn de raadselachtige woorden uit het openingsgedicht van *Geachte Muizenpoot en achttien andere gedichten*, de eerste poëziebundel uit 1965 van Frederike Martine ('Fritzi') Harmsen van der Beek (1927-2009). Ze was echter niet alleen dichteres. In de jaren daarvoor had ze al mooie fijnzinnige tekeningen van muizen gemaakt. Drie nieuwe uitgaven zijn gewijd aan het werk van F. Harmsen van Beek (zoals ze signeerde), dochter van het bekende illustratorenechtpaar Eelco ten Harmsen van der Beek en Freddy Langeler.

Schrijversprentenboek

F. Harmsen van Beek, Stoeten ritseldingen (Schrijversprentenboek 59) is samengesteld door Maaike Meijer, die werkt aan een biografie van F. Harmsen van Beek, en Joost Kircz. Kircz was bevriend met 'Fritzi', huisdocent voor haar zoon Gilles en mede-erfgenaam. In dit boek vragen de auteurs aandacht voor 'alle andere dingen die Harmsen van Beek deed en was, behalve dichter zijn' en daarin schuilt het belang voor de jeugdliteratuur. De kleine Fritzi groeide op in een kunstzinnige familie waar iedereen tekende. Daar ontwikkelde ze zich tot een veelzijdig kunstenares, die erop uit was om de grenzen tussen kunst en leven te verbreken. F. Harmsen van Beek schreef poëzie en verhalen, tekende, schilderde en borduurde. Met haar aandacht voor het kleine, gewone en praktische maakte ze overal kunst van. Zo zien we geïllustreerde briefjes en prentbriefkaarten, beschilderde eieren en noten, patchwork en een geheel versierde slaapkamer. Aan het laatste van de drie hoofdstukken 'Spelenderwijs, F. Harmsen van Beek als professioneel kunstenares' werkte Saskia de Bodt mee. In gesprekken met familieleden en onder meer Peter van Straaten wordt duidelijk dat Fritzi veel geleerd heeft van haar ouders die naast reclamewerk zoveel bekende kinderboeken geïllustreerd hebben. Zelf ging ze haar eigen weg, tekenend in uiteenlopende stijlen.

Receptie

Onbegonnen werk: de ontvangst van het oeuvre van F. Harmsen van Beek is een casestudy van August Hans den Boef en Joost Kircz. De auteurs constateren, dat de recensenten de tekeningen van F. Harmsen van Beek en haar liefde voor dieren nauwelijks in verband brengen met haar literaire werk. Hoewel haar eerste gedichtenbundel *Geachte Muizenpoot* goed ontvangen was, werd de receptie van haar werk daarna sterk beïnvloed door verhalen over haar privéleven. Van 1954 tot 1971 woonde ze in de vervallen villa 'Jagtlust' en over haar leven in die periode deden de wildste verhalen de ronde. Die 'fritziana' ontnamen steeds meer het zicht op haar literaire werk, dat vooral omschreven werd als 'ongrijpbaar'.

Flipje uit Tiel

De uitgave van *Flipje in Kabouterland: Het vergeten verhaal* is verzorgd door Joost Kircz en Alexandra van Steen, directeur van het Flipje en Streekmuseum Tiel. Toen Eelco Harmsen van Beek in 1953 onverwacht overleed, heeft zijn dochter de Flipje-serie nr. 47 voltooid. Daarna heeft ze zelf nog twee series gemaakt, waarvan de laatste (nr. 48) nooit uitgegeven is. De jamfabrikant vond een verhaal met een toverbos niet christelijk en evenmin opvoedend, omdat er vechtpartijen in voorkwamen en een ruzie met de koning. Nu het eindelijk uitgegeven is, kunnen de kinderen het verhaal zelf inkleuren. Ook in het Schrijversprentenboek komen de Flipje-series ter sprake.

Joost Kircz en Maaike Meijer (samenstellers), *F. Harmsen van Beek, Stoeten ritseldingen*. (Schrijvers–prentenboek 59). Amsterdam/Antwerpen/ Den Haag, De Bezige Bij/ Letterkundig Museum, 2015.

August Hans den Boef en Joost Kircz, *Onbegonnen werk: de ontvangst van het oeuvre van F. Harmsen* van Beek. Groningen, De Kleine Uil, 2015.

Flipje in Kabouterland: Het vergeten verhaal. Getekend en geschreven door F. Harmsen van Beek. Met een nawoord van Joost Kircz en Alexandra van Steen. Amsterdam/Antwerpen, De Bezige Bij, 2015.

Margreet van Wijk-Sluyterman

In memoriam Chris Kleiss (1924-2015)

Op 16 september jl. overleed kinderboekenverzamelaar Chris Kleiss. Chris was jarenlang een trouw lid van onze Stichting. Hij verzamelde zijn hele volwassen leven oude kinderboeken en heeft een grote collectie nagelaten. Deze boekjes waren opgeborgen op formaat, dus zodra Chris het formaat wist, toverde hij het gezochte boekje te voorschijn. Het liefst waren hem kinderboeken waaraan wat te repareren viel. Uren kon hij bezig zijn met allerlei soorten papier en karton om licht gehavende boekjes op te knappen. Hij was altijd bereid om zijn boekjes te laten zien, mee te werken aan exposities en informatie over boekjes te verstrekken. Zijn collectie zal in de zomer van 2016 bij Van Stockum geveild worden.

Frits Booy

Mengelwerk

Het **Centraal Bestand Kinderboeken** wordt aangevuld met nieuwe beschrijvingen van vakliteratuur. Sinds 2010 zijn de artikelen niet meer afzonderlijk ingevoerd. Alleen de gehele boeken en tijdschriften waren vindbaar. Daar komt nu verandering in. Na haar masterstudies Boekwetenschap en Jeugdliteratuur in Amsterdam en Dublin is **Jozefien de Leest** bij de Koninklijke Bibliotheek (werkervaringsplaats) deze artikelen apart gaan invoeren. Er zijn inmiddels al duizend artikelen uit tijdschriften zoals *De Boekenwereld, Boekenpost, Literatuur zonder Leeftijd* en het *Lexicon van de jeugdliteratuur* en daarnaast ook hoofdstukken uit boeken zoals *Het land van waan en wijs* en *De Verbeelders* beschreven. Er wordt naar gestreefd in maart het merendeel van de artikelen van 2010 tot 2015 bijgewerkt te hebben. Vanaf april 2016 is Jozefien beschikbaar voor een nieuwe uitdaging op kinderboekengebied, tips zijn welkom.

Herinneringen aan Fiep Westendorp. In 2016 wordt de honderdste geboortedag van Fiep Westendorp gevierd en daarvoor wil men een herinneringsboek samenstellen. Hebt u een bijzondere herinnering aan het werk van Fiep Westendorp? Stuur dan uw persoonlijke verhaal op. Misschien komt uw herinnering in het boek. Zie:www.fiepwestendorp.nl.

Astrid Lindgren op Zweeds bankbiljet. Zweden heeft vier nieuwe bankbiljetten in gebruik genomen, waaronder een met de afbeelding van kinderboekenschrijfster Astrid Lindgren. Zij staat op het veelgebruikte 20-kronenbiljet.

In Kassel is in september een nieuw museum geopend, **"Grimmwelt"** geheten, gewijd aan de Gebroeders Grimm. In een architectonisch heel bijzonder gebouw wordt aandacht besteed aan leven en werk van de broers. Op de website van het Museum zijn online-versies van de eerste uitgave van de sprookjes uit 1812 en van de tweede bundel uit 1815 beschikbaar. Het restaurant waar het thema 'Tischlein deck dich' is, biedt streekgerechten en is *Falada* genoemd, naar het paard uit 'De ganzenhoedster'. Het sprookje 'Schneeweißchen und Rosenrot' was de inspiratie voor een versiering met rode en witte bloemen. *De Volkskrant* schreef dat het geen Disneyland is, maar meer een museum voor moderne kunst, met Duitse volksverhalen en de Duitse taal als thema. De eerste tijdelijke expositie gaat over de rol van mensenhaar in volksvertellingen, zoals in Rapunzel.

Er komt geen nieuw **Stripmuseum** in Dordrecht. Plannen voor zo'n Museum in de Randstad blijven bestaan, men richt zich nu op Rotterdam, zo meldt *Stripschrift* no. 444.

Uit de Nieuwsbrief van de Stichting Academisch Erfgoed (sept. 2015) blijkt dat de Universiteitsbibliotheek van Maastricht een bijzondere collectie bezit van meer dan vijftig sprookjesboeken uit het begin van de twintigste eeuw, met illustraties van Dulac, Rackham, Pogany en andere illustratoren. Ze zijn afkomstig uit een in 2005 geschonken **collectie van Bernard Reith** (1894-1974). Samen met familie van Bernard Reith gaat de UB Maastricht uitzoeken wat het belang van de verzameling is.

Voor wie een wandel- of fietstocht wil maken naar plaatsen die een rol spelen in het leven van **W.G. van de Hulst** is een handige brochure verschenen bij Stichting W.G. van de Hulst sr. Toen en Nu: *WG van de Hulst en Utrecht : wandel- & fietsgids* door leven en werk door Niels Bokhove. Met citaten, foto's, kaartmateriaal en wandel- en fietstochten van geboortehuis tot laatste rustplaats.

Tentoonstellingen

Tot en met 6 maart 2016 is in het Limburgs Museum in Venlo een familietentoonstelling te zien getiteld **De vrolijke wereld van Fiep.** Het is een overzichtstentoonstelling met ruim vierhonderd originele werken van Fiep Westendorp. Ook werk uit de jaren dertig en voor dagblad Het Parool uit de jaren vijftig en zestig maken deel uit van de expositie.

Tot 20 maart 2016 is in Het Schooltje van Dik Trom in Oosthuizen een tentoonstelling te zien over **Johanna E. Kuiper** (1896-1956), kinderboekenschrijfster en domineesvrouw in Etersheim.

Publicaties

Deze keer betreft het allemaal gedrukte boeken, aanwezig bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. De eerste vijf staan in de leeszaal Bijzondere Collecties, de andere kunnen aangevraagd worden.

Kniga dlja detej 1881-1939 : detskaja illjustrirovannaja kniga v istorii rossii 1881-1939 iz kollecii Aleksandra Lur'e / V. Semenichin. - Москва : Владимир Ильич, Студия Самолет, Улей, 2009. – (Gebonden in cassette). - ISBN: 978591529-006 ; € 389,-

Een aanrader, dit overvloedig geïllustreerde bijna niet te tillen (8 kilo) boek in twee delen in een cassette. Voor een aantal Russische kunstenaars was het illustreren van kinderboeken een manier om in de eerste helft van de twintigste eeuw te overleven. Voorbeelden daarvan zijn Petrov-Vodkin, Chekhonin , Boris Kustodiev, Mstislav Dobuzhinsky en Vladimir Konashevich. Met tekst in het Russisch, maar vanwege de vele illustraties (1800) van Russische kinderboekillustraties en avantgarde kunst ook voor niet-Russisch-sprekende liefhebbers van kinderboeken zeer interessant. Een lust voor het oog, al die bijzondere illustraties, soms meerdere uit één boek, over dieren, machines, vervoermiddelen, arbeiders, kinderen, strijd en politiek. Bij het bekijken is duidelijk hoezeer deze kunstenaars het werk van illustratoren in West-Europa hebben beïnvloed. Je ziet de voorgangers van Marietje Witteveen, El Pintor, Piet Maree en vele anderen. Jammer dat destijds niet veel meer van deze boeken zijn vertaald voor Nederlandse kinderen. Indrukwekkend en inspirerend, een aanrader voor elke liefhebber en voor alle studenten Kunstgeschiedenis, Boekgeschiedenis en Illustratie.

Paper peepshows : the Jacqueline and Jonathan Gestetner Collection / Ralph Hyde. - Woodbridge, Suffolk : Antique Collectors' Club, 2015. – 270 p.; ill. : 31 cm. - ISBN: 978-1-85149-800-0 (gebonden); € 62,99.

Een fraai groot boek over de geschiedenis van de peepshows (kijkdozen). Niet eerder is zo gedegen aandacht geschonken aan dit genre. De peepshows werden midden achttiende eeuw uitgebracht door Martin Engelbrecht in Augsburg. Er was een lange houten doos voor nodig, voorzien van een lens en soms ook een spiegel. De peepshows die rond 1820 in Wenen, Londen en Parijs verschenen waren geheel van papier gemaakt en konden ingeschoven en uitgetrokken worden. Na een beschouwing over het fenomeen volgt een catalogus met veel afbeeldingen, geordend per land. Uit Nederland is slechts één peepshow opgenomen.

Alice in a world of wonderlands : the translations of Lewis Carroll's masterpiece / general editor Jon A. Lindseth ; technical editor Alan Tannenbaum. - New Castle, DE : Oak Knoll Press in cooperation with The Lewis Carroll Society of North America, 2015. - 3 delen ; 29 cm. - ISBN 978-1-58456-331-0 ; $ 295, Vol. 1: Essays, 837 p. Vol. 2: Back-translations, 787 p. Vol. 3: Checklists. 1011 p.

Begin oktober 2015 vond in New York een tweedaagse conferentie plaats over honderdvijftig jaar Alice, met speciale aandacht voor de vertalingen. Er ging een groot project aan vooraf, dat als resultaat drie dikke boeken heeft opgeleverd. 251 mensen droegen er aan bij, in 174 talen: het is de meest uitgebreide analyse ooit naar een Engels boek dat in zoveel talen is verschenen. Alle delen zijn ingedeeld per land. Deel 1 bevat essays over vertalingen wereldwijd. Jant van der Weg heeft daarin de Friese vertaling voor haar rekening genomen en Lenny de Rooy de Nederlandse vertalingen. Deel 2 bevat 'terugvertalingen' naar het Engels van de eerste drukken in andere talen. Deel 3 bevat een bibliografie van meer dan 7.600 edities in 174 talen van 'Alice in Wonderland' en meer dan 1.500 edities van 'Through the Looking-Glass' in 65 talen. Er zijn drie Friese titels opgenomen; de Nederlandse titels beslaan de pagina's 227 t/m 259.

Dictionnaire du livre de jeunesse : la littérature d'énfance et de jeunesse en France / sous la direction de Isabelle Nières-Chevrel et Jean Perrot ; et la responsabilité scientifique de Claude Ganiayre, Michel Manson, Isabelle Nières-Chevrel, Jean Perrot, Annie Renonciat. - Paris : Éditions du Cercle de la Librairie, 2013. - XVI, 989 p.: gekl. ill.; 25 cm. - ISBN 978-2-7654-1401-8 ; € 89,-.

Encyclopedie met bijdragen van 133 specialisten met 1034 lemma's gewijd aan auteurs, illustratoren, uitgevers, grote collecties en 74 thematische artikelen. Verrijkt met 826 illustraties beschrijft de uitgave de Franse kinder- en jeugdliteratuur van het Ancien Régime tot heden.

The graphic canon of children's literature : the world's great kids' lit as comics and visuals / edited by Russ Kick. – New York : Seven Stories Press, 2014. – 469 p. ; ill. : 28 cm. - ISBN: 978-1-609-80530-2.

Vervolg op een oorspronkelijk in drie delen verschenen bloemlezing met klassieke verhalen in bijzondere hedendaagse uitvoeringen. In dit vierde deel zijn veertig werken (een 'visually stunning collection') opgenomen van de beste stripmakers en illustratoren uit deze eeuw die klassiekers als Alice, Goudlokje en Harry Potter opnieuw vormgegeven hebben.

Children's literature and the avant-garde / edited by Elina Druker, Bettina Kümmerling-Meibauer. - Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2015. - XII, 295 p. : ill. ; 25 cm. - (Children's literature, culture, and cognition, ISSN 2212-9006 ; volume 5). - ISBN 978-90-272-0159-1 ; € 99,-.

Een aanrader, dit mooi uitgevoerde boek over de invloed van avant-garde bewegingen op kinderboeken in verschillende landen vanaf het begin van de twintigste eeuw. In een brede selectie van boeken uit Denemarken, Frankrijk, Duitsland, Hongarije, Nederland (onder meer over de tentoonstelling in Amsterdam in 1928), Rusland, Zweden, Engeland en de VS worden historische, culturele en politieke aspecten behandeld die het bijzondere karakter van avant-garde kinderboeken vormen. Verder een hoofdstuk over surrealisme voor kinderen en zestig kleurenillustratie van bijvoorbeeld Edy Legrand, Natalie Parain, Kurt Schwitters, Vladimir Lebedev en Einar Nerman.

The reception of ancient Greece and Rome in children's literature : heroes and eagles / edited by Lisa Maurice. - Leiden : Brill, [2015],. - XIV, 344 p. : ill. ; 25 cm. - (Metaforms, ISSN 2212-9405 ; volume 6). - ISBN 978-90-04-29859-0 (gebonden)

Griekenland en Rome zijn vaak beschreven in jeugdboeken, zowel in historische verhalen als in fantasy en mythen. De voorstellingen van de oude wereld veranderden in de loop van de tijd, afhankelijk van veranderingen in de maatschappelijke en culturele context. In dit boek worden de ideologische manipulaties in jeugdboeken over de klassieke wereld beschreven. De ondertitel geeft de twee meest gebruikelijke wijzen waarop dat gebeurde weer: de Griekse mythologische heldenwereld en de Romeinse overheersing, bedoeld om de jonge lezer op te voeden.

Tove Jansson : work and love / Tuula Karjalainen ; translated [from the Finnish] by David McDuff. - London : Particular Books, an imprint of Penguin Books, 2014. - X, 291 p. : ill. ; 25 cm. - ISBN 978-1-84614-848-4 (gebonden)

Biografie van de Finse maakster van de Moemin-verhalen (1914-2001). Haar eerste boek over de Moemins verscheen in 1945, gevolgd door nog meer boeken over deze wezens. De Moemins verschenen in het theater, in strips, in het museum en gingen de hele wereld over. Een mooie uitgave, met veel afbeeldingen in kleur, ook van haar vrije werk.

Marvelous transformations : an anthology of fairy tales and contemporary critical perspectives / edited by Christine A. Jones & Jennifer Schacker. - Peterborough : Broadview Press, 2013. - 580 p. : 23 cm. - ISBN: 978-1-554-81043-7.

De meeste bloemlezingen arrangeren hun inhoud op type, thema, motief of oorsprong. Deze bloemlezing presenteert sprookjes in chronologische volgorde, wat een verhelderende tijdlijn oplevert van de oudheid tot heden. Met kritische essays vanuit verschillende disciplines (p. 485-569).

The man who was Dr. Seuss : the life and work of Theodor Geisel / Thomas Fensch. - New Century Books, [2000]. - 212 p. : 23 cm. - ISBN: 978-0-930751-12-8 (paperback)

Persoonlijke en literaire biografie, met beschrijving van de herkomst van het rijmschema dat voor de meeste boeken van Dr. Seuss werd gebruikt, de achtergrond van sommige verhalen, Geisels opvattingen over internationale rechtvaardigheid, de moraal voor kinderen in zijn boeken, de reden waarom ouders zo goed als geen rol spelen in zijn boeken en de manier waarop Dr. Seuss een Amerikaans icoon werd. Bevat wonderlijk genoeg geen enkele afbeelding.

How did Long John Silver lose his leg? and twenty-six other mysteries of children's literature / Dennis Butts and Peter Hunt. - Cambridge : Lutterworth Press, 2013. - 154 p.: ill.; 24 cm. - ISBN 978-0-7188-9310-1 (paperback) ; $ 36, -.

Interessant boek waarin vragen worden behandeld die opgeroepen worden na het lezen van geliefde Engelstalige klassieke kinderboeken. Er wordt volop en informatief gespeculeerd over tegenspraken en niet verklaarde verschijnselen in de jeugdliteratuur, maar ook meer serieuze onderwerpen worden behandeld. Waarom verdedigen we de idyllische wereld in veel kinderboeken? Hoe kan het dat enkele van de meest bekende auteurs ouders waren die hun kinderen verwaarloosden? Kan een boek worden gewaardeerd als de auteur is veroordeeld voor kindermishandeling? Werk van auteurs als Alcott, Hughes, Carroll, Stevenson, Kipling, Nesbit en Potter komen aan de orde.

Secrets, Lies and Children's fiction / Kerry Mallan. - Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2013, - XII, 238 p. : ill. ; 23 cm. - (Critical approaches to children's literature). - ISBN 978-1-137-27465-6 ; £ 55, -.

Veel kinderen leren van jongs af aan hoe belangrijk het is om de waarheid te vertellen. Maar ze leren ook dat het vertellen van leugens nodig is als ze moeten overleven in een wereld die waarheid predikt, maar bedrog in praktijk brengt. Fictie laat zien hoe deze paradox in teksten voor kinderen wordt uitgespeeld. Een brede selectie van internationale teksten over verschillende decennia wordt onderzocht, waarbij ook films, prentenboeken en romans worden bekeken. De auteur richt zich hierbij op de relaties tussen jeugdliteratuur, filosofische en morele kwesties en culturele en sociale spanningsvelden. Met enkele zwart-wit afbeeldingen.

Girls, texts, cultures / Clare Bradford and Mavis Reimer, editors. - Waterloo, ON : Wilfrid Laurier University Press, [2015], - VIII, 331 p. : ill. ; 23 cm. - (Studies in childhood and family in Canada). - ISBN 978-1-77112-020-3 ; $44.09.

Onderzoek naar (het leven van) meisjes, teksten voor en over meisjes en de culturele context waarin meisjes ervaringen opdoen. Wetenschappers die vanuit sociologie, literatuur, opvoeding en genderstudies onderzoek doen naar meisjes en naar jeugdliteratuur vinden elkaar in deze studie.

Reading the child in children's literature : an heretical approach / David Rudd. - Basingstoke, Hampshire : Palgrave Macmillan, 2013. - X, 238 p. : ill. ; 22 cm. - ISBN 978-1-137-32234-0 (paperback)

De auteur kijkt op een levendige en controversiële manier naar het kindbeeld in jeugdliteratuur. Hij pleit voor een meer open en eclectische aanpak, waarbij gebruik wordt gemaakt van de kracht, de aantrekkelijkheid en de mogelijkheden van jeugdliteratuur. Vanuit psychoanalytisch perspectief laat hij zien dat theorie zowel opwindend als bevrijdend kan zijn. Met tekstanalyses van zowel klassieke als moderne boeken.

Children's literature on the move : nations, translations, migrations / Nora Maguire & Beth Rodgers, editors. - Dublin : Four Courts Press, 2013. - 167 p. ; 24 cm. - (Studies in children's literature ; [6]). - ISBN 978-1-84682-412-8

Uitgaande van verschillende plaatsen, reëel en bedacht, wordt bekeken welke rol jeugdliteratuur heeft gespeeld bij nationale identiteit. Onderzoek naar migratie, tussen landen, talen, politieke situaties en levensfasen laat zien dat jeugdliteratuur nationale identiteiten zowel heeft bevorderd als tegengehouden. Voorbeelden zijn essays over Estlandse kinderliedjes, Turkse kindertijdschriften en Shakespeare's toneelstukken. Ook Ierse en Canadese teksten voor kinderen uit de 20e eeuw worden onderzocht.

Randolph Caldecott : the man who could not stop drawing / Leonard S. Marcus. - First edition, [2nd print]. - New York : Frances foster Books, [2015]. - 64 p.: ill. ; 31 cm. - Eerste editie: 2013. - ISBN 978-0-374-31025-7.

Biografie waarin Leonard S. Marcus zoekt naar de man achter de Caldecott-Medal. Caldecott (1846-1886) leefde in de tijd van de stoommachine en de industriële revolutie. De ervaring van snelheid en tijd veranderde en Caldecott werd daardoor geïnspireerd. Hij gaf actie, beweging en snelheid weer zoals eerder niet in prentenboeken te zien was. Met niet eerder gepubliceerde ontwerptekeningen en gedegen archiefonderzoek toont Marcus aan dat Caldecott de vader van het moderne prentenboek was en hoe groot zijn invloed is geweest. Een aantrekkelijke uitgave met veel illustraties.

Bijzondere uitgaven

De Jungleboeken / Rudyard Kipling ; vertaald door Arthur Wevers. – Atlas Contact, 2015. – 480 p.

De meeste mensen kennen 'Jungleboek' van Rudyard Kipling van de Disneyversie. Nu is er een nieuwe integrale vertaling van 'The Jungle Book' en 'The Second Jungle Book' (1894 en 1895). In 1917 verschenen een aantal dierenverhalen in vertaling van Nienke van Hichtum 'De witte zeehond : en andere verhalen'. Een vertaling van alle verhalen verscheen in het Nederlands pas in 1934, bij Boekengilde Die Poorte in Antwerpen. In 2015 is het honderdvijftig jaar geleden dat Rudyard Kipling (1865-1936) werd geboren. In 1907 werd Kipling de Nobelprijs voor de Literatuur toegekend. Maar niet iedereen was enthousiast over zijn werk: tegenstanders zien het als product van een koloniale geest en noemen hem een imperialist en racist.

Uit de tijdschriften

Nederland

Berichten van Moeder de Gans (jrg. 16, no. 2, aug. 2015) geeft informatie over de verbouwing van het nieuwe pand en meldt dat de Stichting Kinderboek Cultuurbezit in november 30 jaar bestond.

Boekenpost (jrg. 23, no. 140, nov/dec. 2015) bevat artikelen over 'St. Nicolaas reis door Nederland' (door Frits Booy), over de schrijvende schoolmeesters Johan Been en Dirk Daalder (door Jacques Vos) en over de tekenaar van Mickey Mouse. Verder een kijkje in het kantoor van het gesloten antiquariaat van Nelly Witte en een bijdrage van Casper Schuckinck Kool over raadsels rond de eerste Nederlandse Alice vertaling van Eleonora Mann.

De Boekenwereld (jrg. 31, no. 3, 2015) bevat onder meer artikelen over de kleuring van centsprenten (door Nico Boerma en Aernout Borms), over een prent uit het Rijksprentenkabinet waarop Nicolaas Anslijn zijn 'laatste kras' achterliet en over illustrator Elchanon Verveer die onder meer enkele *Nieuwe Hollandsche Kinderprenten* illustreerde. Een bijdrage onthult wie er achter het pseudoniem van de protestants-christelijke auteur Johannes schuilgaat. Verder aandacht voor de drukkerij van Weesinrichting Neerbosch.

De Boekenwereld (jrg. 31, no. 4, 2015) bevat onder meer twee stukken over Sinterklaas en Zwarte Piet: Frits Booy schrijft over de drukken en de invloed van Schenkmans boekje *Sint Nikolaas en zijn knecht* en Nico Boerma over pietachtige figuren in de Europese folklore.

Moensiana (no. 12, najaar 2015) is gewijd aan Petronella Moens en de jeugdliteratuur, met artikelen over de pokkeninenting in een kinderboekje van Moens, de relatie tussen Moens en de goedheiligman (door Frits Booy), de band tussen Moens en haar Friese achterban (door Jant van der Weg) en Moens als representant van de Reformatorische Verlichting.

Ons Amsterdam (juli/aug. 2015) bevat onder meer een artikel over het galgenveld (1360-1795) in de Volewijck (Amsterdam Noord) waar volgens de vroege centsprenten over Jan de Wasscher de mythische kinderboom stond waar Amsterdamse aspirant-ouders hun kindertjes haalden.

Stripschrift (no. 444, okt. 2015) bevat een artikel over drie Deense medewerkers van de Toonder Studio's in de jaren vijftig die ook strips tekenden: Børge Ring, Bjørn Frank Jensen en Per Lygum.

Tussen Vecht en Eem (jrg. 33, no. 3, sept. 2015) bevat een artikel van Frits Booy over Jean Dulieu en zijn relatie met Soest.

De witte bison (no. 18, okt. 2015) bevat onder meer informatie over Nederlandse uitgaven van Karl May uit Dordrecht en over de familie Stemmer (vertalers). Verder bijdragen over Geka-uitgaven en het Hollandsch Uitgevers Fonds.

Buitenland

Het aantal met name engelstalige tijdschriften dat alleen nog digitaal verschijnt, groeit in rap tempo. Het grote voordeel hiervan is, dat u voor het inzien en lezen van die tijdschriften niet meer naar Den Haag hoeft, maar ze thuis op uw beeldscherm kunt oproepen – als u een lenerspas van de KB hebt. Hieronder een overzicht van digitale tijdschriften (#) die de volledige tekst tonen; tijdschriften die een eigen website hebben (#) en variëren van het tonen van volledige tekst tot alleen de inhoudsopgaven.

Hoe vindt u de e-tijdschriften? Kijk op www.kb.nl, klik op het okergele venster, op 'Kies zoekbron', dan op 'Naar de bronnenwijzer' en klik dan rechtsboven in het lichtblauwe vakje op E-tijdschriften: toegang tot alle online tijdschriften. Zoek dan in de Alfabetische titellijst de hieronder genoemde tijdschriften.

Volledige tekst via een lenerspas van de KB:
Bookbird; Bulletin of the Center for Children's Books; Children's literature annual; Children's Literature Association quarterly; Children's literature in education; History of education & children's literature; Horn Book Magazine; International Research in Children's Literature; Jeunesse; Journal of the History of Childhood & Youth; The Lion and the unicorn; Marvels & Tales.

#Children's Literature Association Quarterly (jrg. 40, no. 3, herfst 2015) bevat artikelen over veranderingen in de beschrijving van Victoriaanse tuinen in *The secret garden* van F. Hodgson Burnett en andere boeken.

#Children's literature in education (jrg. 46, no. 4, 2014) bevat onder meer een artikel over feministische effecten op sprookjes.

#Marvels & Tales (jrg. 29, no. 2, 2015) bevat onder meer artikelen over Giambattista Basile, Mary de Morgan, Alexandre Dumas en Catherine d'Aulnoy.

Tijdschriften via internet:
Deze bevatten soms full-text artikelen, soms alleen inhoudsopgaven. Meestal moet men een abonnement nemen om de bijdragen te kunnen lezen, of betalen voor een los artikel. U kunt zoeken op *Books for keeps, Buch & Maus, Kinder- und Jugendliteratur und Medien, New review of children's literature and librarianship, La revue des livres pour enfants.*

#Kinder- und Jugendliteratur und Medien (2015, extra-Band) gaat over beoordeling van kinderboeken in historisch perspectief en de theorie van 'het goede kinderboek'.

#New review of children's literature and librarianship (jrg. 21, no. 2, 2015) bevat onder andere een artikel over de vertaling van Don Quichotte in het Engels.

Verantwoording illustraties

De afbeeldingen in dit nummer zijn gekozen ter nagedachtenis aan Theo Gielen. Een van zijn onderzoeksgebieden was de Struwwelpetriade. In 1845 verscheen het prentenboek *Der Struwwelpeter*, gemaakt door arts en psychiater Heinrich Hoffmann uit Frankfurt. Hij zocht een boek voor zijn drieja-

rige zoon, maar vond alles wat er aan kinderboeken op de markt was saai en moralistisch. Daarom ging hij zelf tekenen en schrijven en publiceerde zijn prentenboek onder de naam Reimerich Kinderlieb. De Struwwelpeter is de wereld rondgegaan, nagevolgd, geparodieerd en van steeds nieuwe illustraties voorzien. Het boek is verguisd als zwarte pedagogiek en omarmd als hilarische kritiek op moralistische opvoeders. Theo was van mening dat er hard gelachen kan worden om de kinderen die bij Hoffmann na ongehoorzaamheid op een absurd overdreven manier gestraft worden. Veel van Hoffmann's navolgers hadden géén humor, maar lieten vooral waarschuwingen uitgaan naar de ongehoorzame jeugd.

Alle afbeeldingen komen uit boeken die op Het Geheugen van Nederland geheel te bekijken zijn. Wilt u weten uit welk boek een bepaalde illustratie komt, mail dan de redactie.

Hooglandsekerkgracht 49

2312 HS Leiden

Tel.: 071 - 5144630 / 5234734

Fax: 071 - 5234739

email:

maanen@antiqklikspaan.demon.nl

web:

http://www.antiqbook.nl/klikspaan

Grote voorraad kinder- en jeugdboeken.

Algemene voorraad van ruim 150.000 titels

Colofon

Berichten uit de wereld van het oude kinderboek.
Mededelingen-bulletin van de Stichting Geschiedenis kinder- en jeugdliteratuur
(ISSN 1384-5977)

www.hetoudekinderboek.nl

Bestuur:
Jant van der Weg-Laverman (voorzitter)
s.weg@kpnmail.nl
Margreet van Wijk-Sluyterman (secretaris)
StichtingGKJ@gmail.com
Aernout Borms (penningmeester, beheerder website)
agborms@xs4all.nl
Joke van der Meer (lid) *jokevdmeer@kpnplanet.nl*
Karin Vingerhoets (lid) *karin.vingerhoets@kb.nl*

Aanmelden als donateur kan bij Margreet van Wijk-Sluyterman, Klaarwaterboslaan 1,
3881 LR Putten of via *StichtingGKJ@gmail.com*

Donaties (minimaal € 25,00 per jaar, studenten € 12,50) naar gironummer NL88 INGB 0002 3485 52 t.n.v. Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur, Voorburg.
Donateurs van de Stichting ontvangen uitnodigingen voor studiedagen en excursies, een jaarboekje en regelmatig de ***Berichten uit de wereld van het oude kinderboek.***

Samenstelling Berichten:
Jeannette Kok & Toin Duijx.
Productie: Flow Grafische Realisatie, Zandvoort
Informatie kan men sturen aan:
Jeannette Kok
Oudeschans 36 N
1011 LB Amsterdam
020-6251915.
jeannettekok@upcmail.nl